

6. Финансы / [под ред. Л. А. Дробозиной]. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 527 с.
7. Величко О. Розвиток соціальної сфери у системі бюджетного забезпечення / О. Величко // Фінанси України. – 1999. – № 11. – С. 24–30.
8. Мельник А. Ф. Муніципальний менеджмент / А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2006. – 420 с.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Синиця С.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

УДК 336.273

ББК 65.26

Плець І.І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра фінансів,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел.: 0342596176,
e-mail: kfin@pu.if.ua

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти дослідження формування державного боргу. Проведена оцінка динаміки зовнішнього та внутрішнього державного боргу в Україні в останні п'ять років. На основі дослідження економічної природи державного боргу проведена оцінка економічних наслідків боргу. Розглянуто три основні відмінності в ключових питаннях про теорію формування державного боргу.

Ключові слова: державний борг, державний борг зовнішній, державний борг внутрішній, державний кредит.

Annotation. The theoretical aspects of research of forming of national debt are considered in the article. The conducted estimation of dynamics of external and internal national debt is in Ukraine in the last five years. On the basis of research of economic nature of national debt the conducted estimation of economic consequences of debt. Three basic differences are considered in key questions about the theory of forming of national debt.

Key words: national debt, national debt external, national debt internal, state credit.

Вступ. Більше двох століть ведуться суперечки між представниками різних економічних шкіл щодо доцільності використання державних запозичень з метою покриття надзвичайних витрат держави, бюджетних дефіцитів, для сприяння економічному розвитку країни. У більшості випадків існування державного боргу розглядається як негативне явище, як загроза економічній і фінансовій безпеці держави. Однак світовий досвід демонструє численні приклади нагромадження державних боргів з одночасним динамічним розвитком країн-боржників. Але, незважаючи на різні погляди на державний борг, він існував і буде існувати в кожній сучасній державі. Тому актуальним є питання дослідження теорії формування державного боргу.

Вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють значну увагу проблемі державної заборгованості та методам управління державним боргом. Найбільшого поширення набули загальні дослідження сутності економічної категорії державного боргу, початкових етапів еволюції внутрішнього та зовнішнього державного боргу, проблем станов-

лення ринку внутрішніх державних запозичень. Аспекти становлення та розвитку державного боргу досліджували у своїх роботах такі вітчизняні вчені: Г. Асадчий, О. Василик, Т. Вахненко, В. Глущенко, В. Дем'янишин, С. Єрохін, Г. Калач, В. Козюк, В. Корнєєв, Г. Кучер, І. Лютий, М. Макаренко, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, О. Романенко, В. Федосов, К. Швабій, С. Юрій та інші.

Основні складові управління державним боргом у контексті зарубіжного досвіду розглянуті в роботах О. Будякова, В. Вавилова, Є. Гасанова, М. Карліна, Г. Рибалко, В. Тіткова, І. Хакамади та інших учених.

Безумовно, одним з найбільш важливих питань, які ставляться перед науковцями й практиками управління державними фінансами, є питання теорії формування державного боргу, як базису формування державної боргової доктрини. Особливо це питання загострюється під час фінансово-економічних криз. Переважна більшість науковців і практиків відстоює твердження, що існування державного боргу є об'єктивною реальністю і часто супроводжує процеси економічного зростання. Але їх підходи суттєво розбігаються щодо оптимальних розмірів державного боргу, впливу його величин на темпи економічного зростання, рівень державної безпеки тощо.

Постановка завдання. Головна мета статті полягає в розкритті основних специфічних особливостей концептуальних підходів теорії формування державного боргу в контексті становлення державної боргової доктрини як окремої складової загальної бюджетної доктрини держави.

Результати. За своєю суттю загальне поняття боргу асоціюється з декількома органічно пов'язаними складовими, такими як боржник, кредитор, обсяг зобов'язання, дата виникнення, дата погашення, витрати стосовно використання коштів, отриманих у борг, гарантії (забезпечення). При оцінці державного боргу вихідні положення аналогічні. Економісти, фінансисти, юристи – теоретики й практики подавали в різні часи своє бачення і розуміння категорії державного боргу, його суті, змісту, форми, правової бази, механізмів управління ним. Окрему низку концептуальних протистоянь у науковому середовищі щодо державного боргу формують позиціонування його як тягаря для економіки країни, тотожність індивідуальному боргу та поділ на внутрішню і зовнішню складові.

Прихильники позиції, що заперечує твердження щодо тягаря державного боргу, яка була панівною до Другої світової війни й нині підтримується деякими впливовими економістами, вважають, що витрати поточного використання ресурсів, залучених шляхом державних позик, не можуть бути перенесені на майбутні покоління, і тому державний борг – не тягар для них. Їх позиція базується на таких основних аргументах:

- ресурси, які одержує держава, завжди оплачуються її кредиторами у формі зменшення кількості товарів для приватного споживання, яке не може бути оплачене наступними поколіннями. Закрите суспільство не може мати більшу кількість товарів і послуг ніж воно виробляє нині. Суспільство не може збільшити цю кількість, розраховуючись за неї майбутнім випуском. Збільшити теперішній обсяг товарів і платити за них виробленим у майбутньому можливо, лише якщо здійснюване запозичення – зовнішнє, тобто зроблене кредиторами, які надають сьогоденні товари в обмін на пізніший випуск;
- зобов'язання для майбутніх платників податків стосовно відсотків і основної суми боргу, до яких призводить внутрішнє запозичення, не є тягарем для суспільства в цілому, оскільки ці платежі тільки перенесення доходів між майбутніми членами суспільства. Утрати платників податків компенсуються вигодою одержувачів платежів.

Англійська класична політекономія розглядала державний борг як тягар, що накладається на майбутнє покоління, підриває його накопичення. Ця теза міцно закри-

пилася серед економістів, які займаються проблемою державних фінансів і фінансової політики. Кейнсіанська теорія, навпаки, намагалася довести, що питання перекладення частини боргу на населення країни неможливо розглядати прямолінійно. Розглядаючи суть, наслідки державного боргу, А. Лернер, виділяє дві його частини – внутрішній і зовнішній борг [2]. Він зазначає, що внутрішній борг не можна розглядати як тягар, накладений на майбутнє покоління, “...бо якщо воно буде здійснювати платежі по цьому боргу, то буде платити самому собі. Державний борг не є тягарем для нації, так як кожен цент процентів чи погашення основної суми позики, яка зібрана серед громадян як платників податків для здійснення платежів по державному боргу, повертається громадянам як до власників облігацій державних позик” [2]. Щодо зовнішнього боргу, то, з точки зору А. Лернера, важливим є те, з якою метою робилися позики: для фінансування поточних чи капітальних видатків держави. Якщо позики використовуються для фінансування поточних видатків, то майбутнє покоління зі своїх майбутніх доходів будуть змушені гасити борг і проценти зовнішнім кредиторам. Коли ж позики використовуються для фінансування реальних капітальних державних витрат, то проблема полягатиме в тому, як продуктивно будуть використовуватись отримані кошти. Приріст національного доходу, отриманого в результаті економічного злету, дасть можливість не тільки сплатити проценти, а й збільшити доходи держави й населення.

Але погляди на державний борг як на явище, що не є тягарем для економіки, були різко розкритиковані після Другої світової війни, зокрема, такими економістами, як Дж. Б'юкенен, Е. Меаде, Р. Масгрейв, Ф. Моділіані. Їх мотивація, у цілому, зводиться до такого:

- тягар державних видатків, що фінансуються податками, переноситься на населення, оскільки примусово вилучаються ресурси в теперішніх платників податків. Але видатки, що фінансуються запозиченням – чи то зовнішнім, чи то внутрішнім, як правило, не стають тягарем для поточного покоління, оскільки ресурси надаються заощаджувачами в обмін на державні облігації або інші активи. Для кредиторів змінюється лише форма утримання їх заощаджень;
- тягар покладається на майбутні покоління, які вимушені платити податки для обслуговування боргу. Ці податки – не просте перенесення доходу, а тягар для всього суспільства, бо при відсутності видатків, що фінансуються запозиченням, ці податки не стягувалися б, тоді як інвестори в облігації одержували б такий самий дохід від прибутковості фізичних активів, у які їх заощадження були б інвестовані [6].

Така позиція прихильників класичної обтяжливої позиції державного боргу, тобто ствердження, що тягар державного боргу полягає в додатковому оподаткуванні, необхідному для фінансування процентних зобов'язань. Так, у своїх роботах Дж. Б'юкенен підкреслює, що існування проблеми державного боргу зумовлено приховуванням урядом країни та політичними лобістами інформації про фінансування державних витрат за рахунок випуску грошей.

Свою концепцію державного кредиту й урядової заборгованості Дж. Б'юкенен виводить з закономірностей суспільного вибору. Він відмічає, що “ніхто не може заперечувати більшу схильність політиків до нарощування державного боргу, ніж до збільшення податків”. Позики розширюють фінансові можливості й сприймаються виборцями як менш важкі в порівнянні з податками. Тому депутати законодавчих органів охоче підтримують позичкове фінансування.

Позиція “державний борг – тягар” має ряд важливих аспектів, одним з яких є те, що державні позичкові операції в довгостроковій перспективі неминуче призводять до зменшення споживання внаслідок падіння обсягів інвестицій в основні виробничі

фонди, хоча на короткому проміжку часу одержані позики підвищують споживання [8]. Водночас М. Калберг пояснює допустимість підвищення державною частки запозичення в національному доході в короткостроковій перспективі, оскільки це не впливає на дохід, а споживання на душу населення навіть поліпшується. Але в довгостроковому періоді дохід знижується і, як наслідок, споживання на душу населення падає.

Таким чином, на підставі дослідження концептуальних підходів різних наукових шкіл, течій, а також окремих науковців було виділено два стійких підходи до ролі державного боргу:

- перший – щодо ефективності зовнішнього боргу, яку можна застосувати до сучасних умов: зростання зовнішнього боргу тільки тоді стає кабалою, коли залучені фонди пішли на поточні цілі й не привели до створення нової вартості й багатства. Зовнішні позики, залучені на фінансування об'єктів промислового чи сільськогосподарського будівництва, тобто витрачені продуктивно, створять можливість повернути фонди з процентами, а залишок збільшить вартість і національне багатство;
- другий – державний борг є громадянським активом, складеним із фінансових активів усіх суб'єктів ринку, тобто веде до підвищення попиту й ціни інших активів. Це становище особливо загострилося б під час зниження нових емісій корпорацій. Через це зайві заощадження мають бути залучені в інвестиції державних цінних паперів [4].

У нижчеподаній таблиці згруповано концептуальні відмінності підходів до формування державного боргу за визначеними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Основні концептуальні відмінності підходів щодо суті формування державного боргу*

Ознака стосовно формування державного боргу	Перша концепція	Друга концепція
Державний борг – тягар для економіки країни.	Державний борг – тягар для економіки країни.	Державний борг – не тягар для економіки країни.
Державний борг тотожний приватному, індивідуальному боргу.	Державний борг є тотожним доприватного, індивідуального боргу.	Державний борг не є тотожним до приватного, індивідуального боргу.
Поділ і змістові відмінності внутрішньої і зовнішньої складових державного боргу.	Немає ніякої відмінності, оскільки обидві негативно впливають на національне багатство.	Є досить суттєва відмінність.

*Складено автором самостійно.

На наш погляд, ці підходи заслуговують на підтримку, але з урахуванням певних «вихідних» умов, адже в сучасній вітчизняній практиці вони обидва отримали своєрідну інтерпретацію.

За зіставленням ознаки “державний борг – тягар для економіки країни” виникнення боргу збігається за часом з утилізацією ресурсів за період позиченої купівельної спроможності. Тобто в тій мірі, у якій ресурси вилучаються з приватного користування, уся упущена вигода лягає на тих, хто проживає зараз, у момент позик. (Вважаємо, що такі позики не відрізняються від податків, які є теж уособленням упущеної вигоди для тих, хто проживає зараз). Щодо майбутніх поколінь, то позики фактично є двоходовою операцією:

1 хід. Ресурси зараз вилучаються з приватного сектора.

2 хід. Повертаються в приватний сектор через визначений час.

У податків хід один – надходження в державну казну.

Майбутнім поколінням від теперішніх позик залишатимуться претензії і зобов'язання перед державою. Майбутні покоління мають здійснити сплату податків згідно з податковим законодавством, для того щоб можна було здійснити обслуговування боргу, а держава повинна виплатити їм відсотки й суму за погашеннями. При сплаті платниками податків, держава передає їх іншим платникам. Оскільки претензії дорівнюють зобов'язанням (принаймні, у разі внутрішнього боргу), то чистого тягара для майбутніх поколінь не виникає. Адже внутрішній борг означає, що “ми винні самим собі”. Позики у вигляді форми податків є в багатьох випадках ідеальною формою. “Національний борг не лягає тягарем на нащадків, – писав Лернер. – Якщо нащадкам належить виплачувати борг, то одержувачами стануть ті ж нащадки, які житимуть у момент виплати”.

Тепер розглянемо питання тотожності державного боргу приватному, індивідуальному боргу. Така тотожність може виникнути, якщо ставити державні фінанси на одну вагу з приватними у вигляді такого порівняння: як і будь-який індивід повинен скоротити своє майбутнє споживання, щоб віддати свій борг, так і майбутні покоління повинні змиритися зі зниженим рівнем життя, щоб держава вчасно погасила свій борг, накопичений у ході дефіцитного фінансування.

Але державні фінанси зовсім не виступають тотожністю індивідуальним фінансам, особливо під час дослідження теорії формування внутрішнього боргу. Для приватного позичальника відсотки є реальним тягарем, оскільки скорочуються його заощадження і/або споживання, а позикова купівельна спроможність має бути повернена кредиторіві. У цьому сенсі приватний, індивідуальний борг тотожний зовнішньому боргу держави. Але якщо борг держави – внутрішній, то, кредитори мають те ж громадянство, мешкають у тій самій країні, що й платники податків. Тому ніякий реальний дохід у чистому вигляді не здійснює впливу з країни.

Приватний позичальник усвідомлено здійснює вклад власного капіталу в дохід, який він отримає в майбутньому. Зміщуючи в майбутній тягар платежів за своїми витратами, він змінює термінову структуру свого грошового потоку, а потім проявляє обережність у фінансованих боргом витратах, щоб уникнути банкрутства.

Вищенаведені трактування науковців не торкаються внутрішнього боргу держави. Оскільки всі ресурси, сплачені засобами бюджету, спочатку надходять із внутрішньої економіки й застосовуються зараз, а не потім, зміщення первинного реального тягара в майбутнє неможливе. Тимчасова конфігурація громадського грошового потоку не міняється, і не варто також чекати від держави тієї обережності у витратах, яку проявляє приватний позичальник. Вірогідність банкрутства держави близька до нуля, яким би великим не був внутрішній борг.

Величина боргу не має значення, оскільки борг – це єдність претензій і зобов'язань. Кредитори претендують на дохід й активи держави, а держава має виплатити їм відсотки й суму погашення. Якщо кредитори живуть в одній країні з платниками податків, їх претензії повинні в сумі дорівнювати податкам, які стягуються державою з платників для обслуговування і погашення боргу. Борги приватних осіб – це тільки зобов'язання, а особи, які претендують на їх доходи й активи, живуть в інших країнах.

Поділ і змістові відмінності внутрішньої та зовнішньої складових державного боргу, які розглядаються в ідеях класиків, деякою мірою справджуються: тягар боргу зміщується в майбутнє, оскільки резиденти нічого не втрачають, дивлячись з фінансової точки зору (у чистому вигляді), під час виникнення боргу. Таким чином, тягарем є процентні виплати нерезидентам з національного доходу. Майбутні покоління недоотримують еквівалент цих трансфертів і сума погашення теж належить нерезидентам. Отже, вітчизняні фінансові ресурси на цю суму здійснюють свій відтік за межі держави [6].

Розглянувши вищенаведене наукове обґрунтування економічної природи заборгованості держави, дослідивши теоретичні положення, провівши оцінку позицій наукових шкіл й індивідуальних поглядів окремих учених щодо теорії формування державного боргу, пропонуємо власне визначення: державний борг – це сума коротко-, середньо- та довгострокових фінансово-кредитних зобов'язань держави за випущеними й непогашеними внутрішніми позиками і кредитами та її запозичення в міжнародних фінансових організацій, а також сума прострочених платежів держави за боргами минулих років.

Державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній.

Державний внутрішній борг – це економічна категорія, що відображає підсистему економічних відносин між державою (включаючи місцеві органи влади) і кредиторами із числа юридичних і фізичних осіб [3].

З формальної точки зору під державним внутрішнім боргом розуміється вся сума випущених, але не погашених державних позик з нарахованими щодо них процентами. Останні мають бути сплачені власникам державних цінних паперів у визначені державою строки. Крім суто державного внутрішнього боргу, який визначається сумою випущених центральним урядом облігацій та інших видів боргових зобов'язань, а також кредитних цінних паперів, що випущені місцевими органами влади (штати, муніципалітети, окремі великі міста, як правило, адміністративні центри), до внутрішнього державного боргу включається також заборгованість державних підприємств. Проте типовою, можна сказати, класичною формою державного боргу є борг центрального уряду та місцевих органів влади.

Державний внутрішній борг класифікується за видом фінансових інструментів та інституціональними ознаками. Мова йде про види й фінансові характеристики державних боргових зобов'язань або позик з одного боку, і державний статус чи рівень влади тих, хто випускає позики або інші види державних цінних паперів. Звідси державний внутрішній борг, відповідно, поділяється на державний внутрішній борг центрального уряду та борг місцевих органів влади.

Розміри державного боргу залежать від безлічі факторів, причому вони впливають на борг неоднозначно. Це стосується випуску державних боргових зобов'язань як у вартісній, так і в товарній формі, відновлення й захисту заощаджень громадян, як це має відбуватися в Україні, Росії та інших країнах СНД. Усі ці фактори призводять до зростання державного внутрішнього боргу. Цьому сприяє також невиконання зобов'язань національних об'єднань й асоціацій щодо отриманих ними валютних кредитів.

Зовнішній державний борг виникає у зв'язку із залученням державою зовнішніх позик. Державний зовнішній борг класифікується за такими ознаками: за видами кредитів (банківські й фірмові); за формами надання (валютні й товарні); залежно від цільового використання (інвестиційні та неінвестиційні позики); за умовами надання (пільгові, за сплатою високих процентів, на компенсаційній основі); за строками повернення заборгованості (короткострокові – до 1 року, середньострокові – 5–10 років, довгострокові – більше 10 років); за умовами повернення боргу (одночасно, рівними чи не рівними частинами) [3].

Взаємозв'язок і взаємозалежність зовнішнього та внутрішнього боргу характеризуються сукупністю позик, здійснених державою. Тому, як показує досвід західних країн, усе меншу значущість має поділ державного боргу на внутрішній і зовнішній. Цьому сприяє стійка конвертованість національної валюти, а також зближення базових умов на ринках внутрішнього боргу із станом і динамікою світових фінансових ринків. Тим самим забезпечуються умови загального підходу до управління внутрішнім і зовнішнім боргом, що прискорює також процес оперативного ухвалення необхідних рішень [8].

Проте окремі країни дотримуються різних підходів до регулювання співвідношення між внутрішнім і зовнішнім боргом. Уряд, що відмовився від зовнішніх запозичень, стає найбільшим позичальником на внутрішньому фінансовому ринку. Вважається, що при цьому підвищується ліквідність державних облігацій і знижуються витрати з обслуговування боргу. Значення взаємозв'язку зовнішнього та внутрішнього боргу для економіки країни полягає в тому, що приплив капіталу завдяки збільшенню зовнішнього боргу сприяє ефекту витіснення приватних інвестицій, який досить часто призводить до податкової реформи стимулюючого типу, яка націлена на зниження податкових ставок і збільшення податкової бази.

Ефект витіснення інвестиційного попиту припускає, що при заданій кривій інвестиційного попиту приватні інвестиції скорочуються за рахунок підвищення процентних ставок, які виникають у разі боргового фінансування бюджетного дефіциту. Проте, якщо економіка спочатку знаходиться в стані спаду, зростання державних витрат надаватиме їй стимулюючу дію через ефект мультиплікатора [5].

При борговому фінансуванні бюджетного дефіциту відсоткові ставки зростають, особливо в тому випадку, коли стимулююча фіскальна політика супроводжується обмеженням пропозиції грошей з метою зниження рівня інфляції. Боргове фінансування дефіциту державного бюджету збільшує попит на гроші, а Центральний банк обмежує їх пропозицію. Це поєднання заходів економічної політики стимулює швидке зростання процентних ставок.

Підвищення процентних ставок на внутрішньому ринку збільшує попит нерезидентів на цінні папери даної країни, що викликає приплив капіталу та збільшення суми зовнішнього боргу. Обслуговування зовнішнього боргу вимагає передання частини реального випуску продукції в розпорядження інших країн, що може викликати скорочення національного виробництва в майбутньому.

Попит нерезидентів, який швидко зростає на вітчизняні цінні папери, приводить до підвищення загальносвітового попиту на національну валюту, необхідну для їх придбання. У результаті обмінний курс національної валюти підвищується, що сприяє зниженню експорту й збільшенню імпорту. Скорочення чистого експорту надає стримуючу дію на економіку: в експортних і в галузях, що конкурують з імпортом, знижуються зайнятість і рівень виробництва й зростає рівень безробіття.

Тому первинна стимулююча дія бюджетного дефіциту може бути ослаблена не тільки за рахунок ефекту витіснення, але й за рахунок негативного ефекту чистого експорту, який негативно впливає на стан платіжного балансу країни за рахунок поточних операцій. Але одночасно приплив капіталу збільшує внутрішні ресурси та сприяє відносному зниженню процентних ставок на внутрішньому ринку. У результаті масштаби ефекту витіснення порівняно скорочуються [7].

До складу державного внутрішнього боргу України входять позики уряду й позики, здійснені за безумовною гарантією уряду для забезпечення фінансування загальнодержавних потреб. Державний внутрішній борг України складається із заборгованості минулих років і заборгованості, що виникає знову за борговими зобов'язаннями уряду [4].

Державний зовнішній борг – це боргові зобов'язання держави перед нерезидентами щодо повернення позичених коштів (основна сума боргу) і відсотків за ними.

Ситуація внутрішнього боргу вважається більш сприятливою, ніж боргу зовнішнього, оскільки за зростання зовнішнього боргу країна може потрапити не тільки в економічну, а й у політичну залежність від країни-кредитора. Тому в розвинутих країнах парламенти встановлюють різні обмеження для зовнішніх запозичень уряду.

Розглянемо ряд статистичних даних із цього дослідження. Оцінка боргового навантаження України за останні п'ять років подана в табл. 2.

Таблиця 2

Державний і гарантований державою борг України за 2005–2009 рр., тис. грн*

	31.12.2005	31.12.2006	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2009	31.01.2010
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	78 146 568,00	80 548 517,36	88 744 741,81	189 410 386,82	301 512 736,92	301 538 747,28
Державний борг	63 145 424,80	66 113 786,31	71 294 278,30	130 689 649,38	211 624 191,42	212 133 243,04
Внутрішній борг	19 188 290,90	16 607 712,12	17 806 386,34	44 666 547,59	91 070 076,77	92 193 407,08
1. Заборгованість перед юридичними особами	10 023 470,23	7 695 391,45	9 146 565,67	33 521 860,40	87 631 511,00	88 754 841,50
2. Заборгованість перед банківськими установами	9 164 820,67	8 912 320,67	8 659 820,67	11 144 687,19	3 438 565,77	3 438 565,58
Зовнішній борг	43 957 133,90	49 506 074,19	53 487 891,96	86 023 101,79	120 554 114,65	119 939 835,96
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	13 328 476,08	12 819 444,50	12 542 576,19	24 555 996,44	67 764 170,74	67 235 901,56
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	11 928 138,90	10 749 723,48	9 778 883,02	13 280 744,66	12 540 707,77	12 466 918,45
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	3 372,90	1 430,65	379,35	555,03	585,37	572,69
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	18 697 146,02	25 935 475,56	31 166 053,40	48 185 805,66	40 248 650,77	40 236 443,26
Гарантований борг	15 001 143,20	14 434 731,05	17 450 463,51	58 720 737,44	89 888 545,50	89 405 504,24
Внутрішній борг	966,25	966,25	1 000 966,25	2 000 966,25	14 062 842,64	14 058 808,21
1. Заборгованість перед юридичними особами	11,60	11,60	1 000 011,60	2 000 011,60	6 366 690,05	6 366 690,05
2. Заборгованість перед банківськими установами	0,00	0,00	0,00	0,00	7 695 197,94	7 691 163,51
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	954,65	954,65	954,65	954,65	954,65	954,65
Зовнішній борг	15 000 176,95	14 433 764,80	16 449 497,26	56 719 771,19	75 825 702,86	75 346 696,03
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	7 117 296,29	5 105 481,59	3 358 706,54	38 656 390,28	51 432 076,94	51 190 722,03
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	118 505,66	91 121,15	56 065,60	15 332,73	0,00	0,00
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	2 929 000,00	4 570 120,39	9 041 016,78	12 985 298,16	5 194 877,82	5 131 578,07
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	4 835 375,00	4 667 041,67	3 993 708,34	5 062 750,02	19 198 748,10	19 024 395,93

*Складено автором за даними Міністерства фінансів України.

За наведеними показниками можна визначити, що більша частка державного боргу України є зовнішнім боргом і це – негативний фактор щодо формування економічної безпеки держави й на основі даної оцінки можна зробити висновок про те, що протягом 2005–2009 років абсолютне значення і сукупного державного боргу, і внутрішнього державного боргу зростало, але темпи зростання були помірними.

Відношення державного боргу до обсягу ВВП за досліджуваний період відображено на рис. 1.

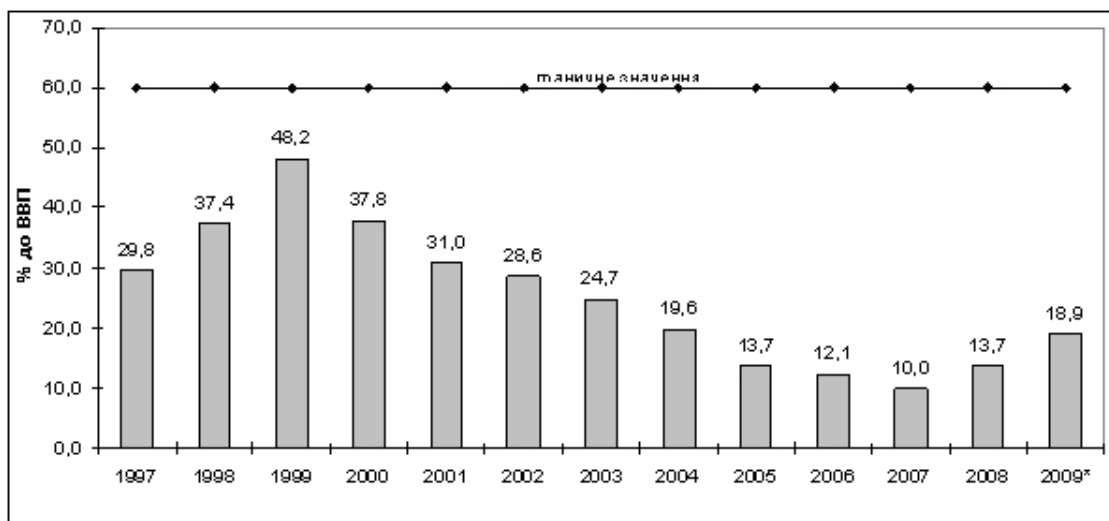

Рис. 1. Відновлення державного боргу до ВВП

* Очікуване значення.

** Побудовано автором за даними Міністерства фінансів України.

Як це видно з рис. 1, до 2007 року відношення державного боргу до ВВП постійно зменшувалося за рахунок підтримки його на порівняно стабільному рівні, з одного боку, і високих темпах економічного зростання – з іншого. Критичне значення показника, яке встановлене в Бюджетному кодексі України [1], складає 60%. Як свідчить наочне відображення цього показника, він в Україні завжди перебував на рівні, далекому від критичного, і мав тенденцію до зменшення, оскільки темпи зростання ВВП перевищували темпи зростання зовнішнього боргу, що дуже позитивно характеризує стан державних фінансів у зазначеному періоді.

Однак, починаючи з 2008 року, сума державного боргу та його відношення до ВВП зростають у зв'язку з розгортанням кризових явищ і, відповідно, зростанням потреб країни в державних запозиченнях, з одного боку, та у зв'язку з пригніченням економічної активності – з іншого.

За умов розгортання кризових явищ вартість державних зовнішніх запозичень для України суттєво зростала до останнього часу. Однак, починаючи з другої декади березня поточного року, дохідність українських єврооблігацій знижується.

Як бачимо, за даними Міністерства фінансів України, у зв'язку з подорожчанням ресурсів на світових ринках капіталу, урядом активізовано співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями. Частина коштів від траншів кредиту Міжнародного валютного фонду спрямовується на покриття дефіциту державного бюджету. Основною причиною активної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями є низька вартість їх кредитів і довші строки надання коштів у порівнянні із залученням кредитних ресурсів на ринках капіталу.

Висновки. Теоретичні підходи до визначення державного боргу та сучасних реалій практики його формування потребують подальшого систематизованого вивчен-

ня, а також розробки на основі наукових обґрунтувань цілісної державної боргової доктрини. Така розробка дасть можливість науково обґрунтувати економічну природу заборгованості держави, дослідити теоретичні положення, провести оцінку позицій наукових шкіл й індивідуальних поглядів окремих учених щодо впливу цього явища на фінансову безпеку держави, здійснити комплексний аналіз практичних аспектів, виявити закономірності й основні тенденції формування заборгованості в Україні, зробити прогнозування її наслідків і перспектив у контексті макроекономічних детермінант розвитку держави. Державна боргова доктрина відіграватиме важливу роль у процесі формування доктрини фінансової безпеки України й дасть можливість:

- розв'язати боргову проблему країни, а також сприятиме припиненню обслуговування ОВДП, придбаних Національним банком.
- істотно скоротити обсяг державного боргу України;
- зменшити бюджетні видатки на його обслуговування;
- нормалізувати ситуацію з фінансуванням соціально-економічних програм.

1. Бюджетний кодекс України. Ухвалений Верховною Радою України 8 липня 2010 року № 2456-VI-2010.
2. Бондарук Т. Г. Внутрішній борг України та проблеми його регулювання / Т. Г. Бондарук // Наукові праці НДФІ. – 1998. – № 6. – С.40–45.
3. Василик О. Д. Державні фінанси України / О. Д. Василик. – К. : Вища школа, 1999. – 383 с.
4. Карлін М. І. Державні фінанси України : навчальний посібник / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2008. – 348 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
5. Агапова Т. А. Макроекономіка : учебник / Т. А. Агапова, С. Ф. Серегина ; [под ред. А. В. Сидоровича]. – М. : МГУ, Изд-во “ДИС”, 1997. – 416 с.
6. Алехин Б. И. Государственный долг : пособие для студентов Академии бюджета и казначейства / Б. И. Алехин. – М., 2007. – 302 с.
7. Внешний долг и внешние заимствования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.euro.4-6.htm>.
8. Рыбалко Г. П. Зарубежный опыт управления государственным долгом / Г. П. Рыбалко // Финансы. – 2000. – № 6. – С. 55–58.
9. Bastable Charles. Public Finance / Charles Bastable. – London : Macmillan and Co., Limited, 1917. – Third edition.
10. Buchanan James. Public Principles of Public Debt /James Buchanan. – A Defence and Restatement, Richard D. Irwin, 1958. – P. 4.
11. Lerner Abba. “Interest Theory: Supply and demand for loans or supply and demand for cash?” / Abba Lerner // Review of Economic Studies. – 1944.
12. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.